

En undervisningsminister bliver »gået«.

F. J. Borgbjerg om sin afgang som undervisningsminister 1935

Ved *ELSE KARLSHØJ*

Cand. pæd. ELSE KARLSHØJ, der med støtte af Humanistisk Forskningsråd skriver på en afhandling om folkeskolens centralisering fra 1937, har under sit arbejde hentet følgende manuskript frem fra Borgbjergs privatarkiv i RA. Det publiceres med rigsarkivarens tilladelse og med *ELSE KARLSHØJ*s indledning og kommentarer.

Ved »Stauning eller Kaos«-valget den 22. oktober 1935 erobrede Socialdemokratiet 6 mandater og besatte dermed 68 af Folketingets 149 pladser. Efter valget rekonstruerede statsminister Th. Stauning sin socialdemokratisk-radikale regering, idet flere ældre ministre blev udskiftet med yngre kræfter. Blandt de afskedigede var undervisningsminister F. J. Borgbjerg, partiveteran og gennem mange år Staunings nærmeste kampfælle. Til ny undervisningsminister udnævntes det radikale partis gruppeformand, Jørgen Jørgensen, Lejre.

Borgbjerg ville foråret 1936 fylde 70 år og dermed falde for partiets aldersgrænse. Alligevel var samtiden meget optaget af, at Stauning således kvittede sin gamle våbenbroder.

Skolehistorisk er udskiftningen af undervisningsministeren særdeles interessant, idet rigsdagen i 1935 var langt inde i vanskelige forhandlinger om det af F. J. Borgbjerg to gange fremsatte forslag til ny folkeskolelov. Lovforslaget indeholdt adskillige bestemmelser, som socialdemokratiet havde lagt stor vægt på at få gennemført. Efter at den kommunalpolitisk skolede, af højskolen stærkt prægede bonde Jørgen Jørgensen havde overtaget ministerposten, blev skolelovforslaget ændret på væsentlige punkter. Således blev det oprindelige lovforslags bestemmelser om indførelse af principielt ens skoleordning for land og by og obligatorisk 8. skoleår på kommunal basis udeladt i den endelige folkeskolelov af 18. maj 1937. Ændringerne imødekom ønsker fra oppositionen, men skoleloven blev alligevel kun vedtaget med regeringspartiernes stemmer.

Det publicerede kildemateriale til ministerskiftet har hidtil været ret sparsomt. Fra radikal side har Jørgen Jørgensen og P. Munch berørt det i deres erindringer, og Staunings veninde Augusta Erichsen har i bogen »Mit liv med Stauning« fra 1967 givet nogle oplysninger om Borgbjergs helbred og det personlige forhold mellem ham og Stauning i perioden omkring afskedigelsen. Derimod har der, så vidt det har kunnet konstateres, ikke hidtil foreligget offentliggjorte oplysninger fra F. J. Borgbjergs hånd om udskiftningen af undervisningsministeren.

Det skyldes ikke, at Borgbjerg ikke har følt trang til at give sin version af hændelsesforløbet. Allerede fire dage efter at han var fratrådt, satte han sig bag skrivebordet og skrev i et stræk det kapitel i sine planlagte memoarer, der omhandlede afgang fra undervisningsministerposten. Både den ydre handling og det indre chok var således helt

frisk for ham. Kapitlet om afgangen blev da også et dybt menneskeligt dokument, isprængt et væld af almenpolitiske og skolepolitiske oplysninger, men i selve fremstillingen styret af et såret sinds forsøg på at skrive sig igennem til opretholdelse af selvspejken.

Borgbjerg nåede aldrig at skrive mere end dette ene kapitel af erindringerne. Et par måneder efter sin afgang måtte han lade sig indlægge til en blæreoperation, og den 15. januar 1936 afgik han ved døden.

Det påbegyndte manuskript indgik i hans sparsomme arkivmateriale og opbevares i dag i Rigsarkivet. Koncepten i Borgbjergs karakteristiske håndskrift med utålmodige overstregninger og tilføjelser udgør et afrundet hele og er her gengivet i yderst nænsom redigering med bevarelse af Borgbjergs retskrivning. Et mindre afsnit med avis-citater fra dagene efter afskedigelsen og en kort efterskrift uden større interesse er udeladt, ligesom der er tilføjet nogle noter.

I. Afgang

8. November 1935.

Da Gunnar Nielsen i Forgaars interviewede mig til »Politiken«, omtalte han som en almindelig Mening i Rigsdagskredse, at det var kommet til et Brud mellem Stauning og mig. Men De har mange, mange Venner baade paa Rigsdagen og udenfor – føjede han til.

I Gaar fik jeg Brev fra Amtsskolekonsulent B. Villumsen, Levring, Viborg Amt, hvori han paa Danmarks Folkeskoles Vegne beklager, at han »har maattet se det *ufattelige* Rygte bekræftet, at De, Hr. Undervisningsminister, har trukket Dem tilbage fra det Arbejde, De med saa heldig Haand har ledet i de senere Aar. Det havde været mit og manges Haab, at De ogsaa maatte have ført Deres udmærkede Skolelovsforslag igennem og ud i Livet.«

Villumsen er ikke Socialdemokrat, heller ikke radikal, nærmest Venstremand.

Breve og Henvendelser fra Statens Skolekonsulent,¹ fra de samvirkende Forældreraads Leder og fra mange andre Skolekredse udtaler en lignende Beklagelse. Mens de talrige Breve og Hilsener fra Institutioner, jeg har haft med at gøre – polyteknisk Lærestalt, Rigshospital, Teater, Sorø Akademi, Studenterverdenen, osv. – med den varme Anerkendelse af min Virksomhed kun har glædet mig, fremkalder Henvendelsen fra Folkeskolens Mænd en vemodig Følelse. Jeg skimter ligesom en Bebrejdelse for at have forladt mit Arbejde før Afslutningen.

*F. J. Borbjerg ved sin afgang som undervisningsminister.
Foto: Aftenbladet 5/11 1935. K. B.*

I Morges fik min Kone Brev fra en Veninde, Palline Bagger – en af de kønneste og højest begavede Kvinder i min Ungdomstid, den gang lejlighedsvis socialistisk Korrespondent fra Udlandet til »Social Demokraten«, senere gift med Professor Weis, Landbohøjskolen, derpaa med en ungarsk Journalist, nu efter mange Aars Ophold i Amerika under Savn og Lidelse bosiddende i Glostrup. Hun skriver:

»Jeg er saa forbavset, saa desorienteret og ked af det. Jeg begriber ikke et Muk af det hele. Jeg tvivler paa, at Valget vilde have faaet akkurat det Udfald, det fik, hvis Din Mands Socrates-Skikkelse var forsvundet ud af Tegningen forinden. At sætte en ret ukendt Person i hans Sted, en om hvem man nu faar at vide, at han »har undervist sine egne Børn«. ² Hvor rørende og folkeligt. Men lidt tyndt. Det kan jo ikke nytte, jeg spørger Dig om Stauning har faaet Højhedsvanvid, for jeg véd, det vil Du ikke svare paa. Jeg skal afholde mig fra at sige mere.«

Under disse Omstændigheder er det vist bedst, at jeg – for første Gang i mit Liv, nu da jeg ogsaa faar noget bedre Tid end i det sidste Par Snese Aar – laver lidt Dagbog og nedskriver hvad jeg véd om

Ministeriets Rekonstruktion, medens Begivenheder og Udtalelser endnu staar mig helt friske.

Stauning har et Par Gange i det sidste Aar i vor snævre Kreds og i Foraaret i et Ministermøde slaaet paa, at Ministeriet kunde trænge til nogen Foryngelse. I en Samtale med mig i Sommer nævnte han som Ministeremner Fisker, Alsing Andersen og Hartvig Frisch.

Han havde ønsket Valg allerede i September i Fjor, paa Landstingets rent negative Afslutning af Konverteringssagen.³ Den Gang var særlig H. P. Hansen Modstander deraf og blandt de Radikale Munch, som altid har hævdet, at et parlamentarisk Ministerium saa vidt paa nogen Maade gørligt skal blive siddende Valgperioden ud. I Foraaret ønskede Stauning Valg, helst tidligt i April, men opgav det som Følge af Modstand fra flere Sider, stærkest fra Munchs. I Sommer var alle Ministre undtagen Munch enige om, at Valget nu burde tages i September eller Oktober.

Landbokommissionens Arbejde trak ud. Septembervalg blev en Mulighed. Jeg tog da som sædvanligt til Folkeforbundsmøde i Genève. Her fik jeg et Brev fra Stauning, hvori han pegede paa 22. Oktober som sandsynlig Valgdag. Saa snart det lod sig gøre, rejste jeg hjem og kom til København Søndag Aften d. 29. September. Næste Dag var der Ministermøde. Tirsdag d. 1. Oktober kom Rigsdagen ind om Formiddagen og blev sendt hjem om Eftermiddagen. Nogle Dage efter begyndte Valgkampen.

Da jeg paa Vej til et Valgmøde i Jylland traf Bording i Toget, sagde han mig, at der blandt socialdemokratiske Ministre var Stemning for, hvis vi sejrede ved Valget, hvad alle vist ventede, at stille Porteføljerne til Statsministerens Raadighed, saa han frit kunde foretage en Rekonstruktion af Ministeriet, dersom en saadan fandtes ønskelig. Bording fremholdt det formentlig kloge heri for dermed at faa et forynget handlekraftigt Ministerium og saaledes tilkendegive, at vi nu vilde regere længe i Danmark. Desuden trængte Handels- og Justitsministeriet til en stærkere Leder.⁴

Jeg vidste, at Zahle tænkte paa at trække sig tilbage, naar han fyldte 70 – lidt ind i det ny Aar – det havde han selv for nogen Tid siden sagt til mig. Men jeg tvivlede om, at Hauge, der kun er 65, helst vilde gaa, hvis en Valgsejr gav ham Sikkerhed for Valutaordningens Gennemførelse i god Form. For mit eget Vedkommende beklagede jeg, hvis min Afgang ikke kunde udskydes til jeg fik gennemført et Par Refor-

mer, der dannede en relativ Afslutning paa min Virksomhed og som man i Skolekredse tiltroede mig særlig Mulighed for at bringe i Havn.

Det var Folkeskolereformer – med det 8de Skoleaar, den praktiske Mellemskole, Landsbyskolens Forbedring osv.⁵ – og Reformen af Mellem- og Realskolens Undervisning, i Tilslutning til den nyligt gennemførte administrative Reform af Gymnasieundervisningen.⁶ Der var et vist System, en bestemt Linje i hele min Skolepolitik. Ved Folketingsudvalgets Betænkning af 27. April i Foraaret var der sikret mit Forslag Flertal i Folketinget. Jeg havde talt med skoleinteresserede ledende Mænd saa vel blandt de Konservative som i Venstre og derpaa atter med mine egne Partifæller og Radikale; Grundlaget for en Overenskomst i den kommende Rigsdagssamling, der sikrede Flertal i begge Ting, var indenfor Synsvidde.⁷ Som Seminarieloven var vedtaget i første Samling efter et sejrrikt Valg (1930) og Tilsynsloven ligeledes (1933), betragtede jeg den kommende Samling efter en Sejr for særdeles gunstig.⁸ Lykkedes det, vilde jeg med Glæde træde af paa min 70 Aars Dag (10. April 1936).

Naar Folkeskoleloven var gennemført – jeg havde Forslaget færdigt i nøje gennemset Stand til øjeblikkelig Fremsættelse på den ny Rigsdag – og naar dermed Forældrene paa Børnenes Vegne og Lærerne havde faaet Ret til Fritagelse for Religionsundervisning, vilde dennes nærmere Ordning utvivlsomt blive let. Jeg kunde da hurtigt gøre det Arbejde, Skolebogsbetænkningen indledede,⁹ færdigt administrativt.

Skolebogsudvalget havde overskredet sit Kommissorium med Udarbejdelse af et helt nyt Cirkulære for Religionsundervisningen – for Resten saa ortodokst, at gamle Grundtvigianere¹⁰ maatte blive betænkelige derover – men en mere følelsesfuld Indledning dertil maatte, som et Medlem af Udvalget Professor Aage Bentzen senere har skrevet, søges spredt omkring i Betænkningen. Den traditionelle Forhandling om dette Spørgsmaal med Kirkeministeriet, der forelagde Sagen for Biskopperne og det kirkepolitiske Udvalg, var uden Dahls eller min Skyld trukket ud.¹¹ Naar Folkeskoleloven blev gennemført var efter min Mening Tiden inde til at drage Konsekvensen af den iøvrigt saa udmærkede Skolebogsbetænkning (bortset fra lidt Pedanteri hist og her). Jeg var allerede enig med Departementscheferne om den nærmere Udformning, bl.a. et undervisningsministerielt Udvalg med Tilkaldelse af Sagkyndige til Gennemgang af Skolebøger og Genindførelsen af Ministeriets Ret til Anbefaling (ikke Autorisation), der

i sin Tid blev strøget som Følge af Tysklands Klage over en dansk historisk Lærebog.¹²

Dette var min Betragtning, og jeg vilde nødtigt være den og staa som den, der svigtede en Opgave lige før Fuldførelsen. Jeg indsaa selvfølgelig, at det ikke blev helt let at lade ikke blot Zahle, men ogsaa f.Eks. Hauge og Friis-Skotte gaa og lade os ældre Dahl og mig blive siddende. Men »Rekonstruktionen« kunde jo i alt Fald udsættes til Foraaret, naar baade Zahle og jeg havde fyldt 70. Selve Aalborg-Kongressens Beslutning gav i øvrigt let Adgang til Dispensation selv ud over 70 Aars Grænsen.

Jeg har hele mit Liv, ogsaa i min Administration hævdet *Undtagelsens* Ret, hvad der naturligvis ikke maa føre til, at den bliver Regel. Jeg har gentagende ladet en Embedsmand sidde over Tiden. Jeg er ogsaa gaaet i Breschen for nogle Ikke-Students Adgang til at studere ved Universitetet, hvor jeg ganske vist mødte megen Modstand. Fornylig bevægede jeg det juridiske Fakultet til at lade to ældre Selvstuderende gaa op til dansk-juridisk Eksamen, skønt Formaliteterne ikke var i Orden. Det var sidste Gang, den overhovedet skulde afholdes, hvad der hjalp mig.

En Mand kan være gammel i 50 Aars Alderen, en anden ung trods 70 – hvorved jeg naturligvis ikke overser, at en 60-aarig stundom bedre kan indse, at hans Arbejdskraft ebber ud, end han vil kunne det, naar han bliver 70.

En Grænselinje mellem den ældre og den yngre Del af Ministeriet f.Eks. ved 60 Aars Alderen kunde vanskeligt drages. Friis-Skotte var 61, H. P. Hansen og Stauning 62, Munch 65. Stauning havde et Par Gange overfor mig slaaet paa, at han selv kunde ønske at befries for sin Stillings Besvær. Jeg svarede, at det selvfølgelig foreløbig var umuligt. Munch havde været syg, men var i Bedring. Ogsaa Friis-Skotte havde været syg og talt en Del om at gaa af – han var bleven upopulær i Etaterne, sagde han – men var nu igen helt frisk.

Imidlertid var Stauning aabenbart kommet saa langt frem i sine Overvejelser, at et Tilbagetog blev vanskeligt. Han havde særlig fundet Støtte hos H. P. Hansen og Bording. Under Valgkampen »dementerede« han Rekonstruktionsrygterne paa den Maade, at det blev en Bekræftelse. Men han havde næppe tilstrækkeligt overvejet den Vanskelighed, bl.a. *min* Stilling vilde volde ham selv. Han burde *i Tide* have

talt aabent med mig, saaledes som vi altid tidligere havde talt om Tingene forud for vigtige politiske Afgørelser.

Morgen efter Valget, Onsdagen den 23. Oktober, gik jeg i Seng Kl. 7½ efter at have studeret Valgtallene og læst Morgenbladene. Jeg stod op Kl. 10½ og gik i Ministeriet, hvor der lidt efter kom Meddelelse om, at de *socialdemokratiske* Ministre indbødes til Møde i Finansministeriet Kl. 3. Her tog Stauning lidt vagt Ordet for Rekonstruktion nu. H. P. Hansen sluttede sig dertil og udtalte, at han selv helst vilde gaa – hvad jeg dog tvivlede stærkt paa. Efter ham tog jeg Ordet og pegede paa Vanskelighederne. Jeg kunde ikke tænke mig, at H. P. Hansen efter sit hidtidige Arbejde kunde faa Lov til at gaa. Ogsaa Munchs Afgang var udelukket – hans Parti havde jo ført Valgkampen paa hans Person og Virksomhed, – i endnu højere Grad var Stauning utænkelig. Selv udtalte jeg Ønsket om at faa Tid til Gennemførelse af det Par Skolesager, der formentlig var modne og som hele Skoleverdenen mente jeg havde gode Betingelser for at bringe til Afslutning.

Friis-Skotte støttede Tanken om en ret omfattende Rekonstruktion, ligesaa Bording og Steincke, der overfor mig udtalte at enhver Minister jo kunde have en eller anden uløst Opgave, som han nødigt vilde forlade. Jeg smilede: det er lettere at resignere paa andres Vegne end paa egne! Selv ønskede han, meget forstaaeligt efter det vældige Arbejde, at forlade Socialministeriet og havde god Udsigt til at blive Justitsminister, naar Zahle gik af.

Mødet viste altsaa overvejende stemning for at stille de socialdemokratiske Porteføljer til Disposition. Kun jeg havde protesteret. Hauge havde ikke udtalt sig.

Efter dette Møde talte jeg privat med Stauning, der nu antydede sine Planer. Han vilde nødigt have Jesper Simonsen til Zahles Efterfølger. Det betød politisk meget mere, at den radikale Rigsdagsgruppes Formand Jørgen Jørgensen traadte ind, og deri var jeg enig med ham. Stauning mente, at Jørgen Jørgensen kunde overtage trafikken.¹³ Skolen vilde man i Partikredse nødigt se paa radikal Haand. Som Socialminister nævnte han naturligt Kjærbøll og som Justitsminister Steincke. Fisker var et Ministeræmne og ligesaa Alsing Andersen. Stauning havde for Resten ogsaa tidligere sagt mig og andre socialdemokratiske Ministre, at han, naar han skulde blive, vilde aflastes for Forsvarsministeriet og kun være Statsminister. Han havde – kan jeg her indskyde – efter L. Rasmussens Afgang spurgt mig, om jeg vilde overtage den-

nes Portefølje, jeg sad den Gang med store Teatervanskeligheder, men jeg afslog det, jeg vilde ikke løbe fra disse Vanskeligheder. Det havde ellers været Meningen, at H. P. Hansen skulde overtage mit Ministerium – det, han helst vilde have, naar han skulde være Minister. Han gik dog efter lang Overtalelse ind paa at blive Forsvarsminister. Ved Bramsnæs' Afgang overtog han Finansministeriet og viste sig det særdeles voksen. Stauning tog Forsvarsministeriet og søgte at holde Militaristerne i Skak ved passende mindre Forbedringer af den bestaaende Militærordning. Jeg var ikke betænkelig derved og støttede Stauning. Men baade de Radikale og flere Socialdemokrater advarede mod at gaa for langt.

Onsdag Morgen tidligt – altsaa om Morgenens efter Valgdagen – var Stauning blevet interviewet af B.T., der fremførte, at Zahle jo »havde bebudet sin Afgang«, men Stauning kom ikke ind derpaa, og udtalte sig ganske vagt. Paa Grundlag deraf interviewede »Berlingske Aften« ham og fik nu den Udtalelse af ham, at Zahle jo havde bebudet sin Afgang, saa nogen Forandring i Ministeriets Sammensætning vilde vel finde Sted – men der var jo god Tid, da Valget først skulde gøres op og Rigsdagen først træde sammen om et Par Uger.

Samme Aften, altsaa *efter* dette Interview i Berlingske, sendte Zahle Statsministeren en Skrivelse med Meddelelse om, at han ikke ønskede at være Minister udover sin 70-Aarsdag og henstillede til ham selv at afgøre, om Afgangens skulde ske nu eller naar han fyldte 70. Stauning fik først denne Skrivelse om Torsdagen. Men Zahle lod »Politiken« for Torsdag Morgen offentliggøre Demissionsbegæringen, dog uden Omtale af det opstillede Alternativ.

Dermed var rekonstruktionen i Skred.

Af en Samtale mellem Munch og mig fremgik det, at de Radikale *ikke* nærrede Ønske om en Rekonstruktion. Zahle vilde sikkert nok kunne overtale til at blive Vinteren over. *Vilde* han gaa, kunde Jesper Simonsen naturligt afløse ham. Munch saa nødtigt min Afgang. Hvis Steincke meget gerne vilde have Justitsen og hvis Friis-Skotte ønskede at træde tilbage, kunde Jørgen Jørgensen overtage Trafiken, de Radikale havde her betydelige Interesser, f.Eks. Ordningen af Rutebils-spørgsmaalet. Men Munch saa helst, at Jørgen Jørgensen endnu en Tid vedblev at være den radikale Gruppes Formand, hvor han gjorde ypperlig Fyldest, det var jo ikke længe siden han havde afløst Niels Frederiksen.

Torsdag d. 24. havde vi almindeligt Ministermøde. Her meddelte Stauning den Stemning, der raadede blandt socialdemokratiske Mini-
stre, og nu havde jo Zahle fremsat sit Ønske om Demission enten
straks eller noget senere. De Radikale protesterede ikke mod Tanken
om at stille Porteføljerne til Ministerchefens Disposition. Munch ud-
talte sig ganske vist lidt vagt, men sluttede med Ønsket om, at hvad der
skulde ske, maatte ske hurtigt, da de mange Bladforlydender, Gætte-
rier og Kombinationer var ret ubehagelige. Stauning svarede han
haabede at kunne være færdig med Overvejelser og Forhandlinger i
Løbet af nogle faa Dage.

Zahle udtalte sig ikke. Jeg fik det Indtryk, at han var forstemt. Ved
vort socialdemokratiske Ministermøde Dagen i Forvejen var der
løseligt og nærmest privat blevet talt om Zahles Stilling, og man mente,
at han i den senere Tid havde vaklet en Del og nu mest var stemt for at
blive siddende Nytaar over for at søge Politiloven gennemført inden
sin Afgang.

Zahle var formodentlig blevet fornærmet over Staunings Interview
til »Berlingske« og havde derfor skyndt sig at offentliggøre sit Demis-
sionsønske, for at ingen skulde faa mindste Mistanke om, at han ikke
gik helt frivilligt.

Hans Bekymring var altsaa modsat min. Jeg vilde være ked af, hvis
man i Skolekredse troede jeg gik frivilligt. Paa den anden Side vilde jeg
naturligvis ikke indtage en Holdning, der kunde skade mit Parti og
dets Regering. Jeg havde altid søgt at sætte Sagen over Personen og
ikke mindst i Forholdet til Stauning altid søgt at forebygge enhver Mu-
lighed for Gnidning eller Jalousi – Scheidemanns og Eberts indbyrdes
Forhold var en alvorlig Advarsel.¹⁴ Mange og fra noget forskelligt
Hold havde gennem Tiderne søgt at sætte Lus i Skindpelsen mellem
Stauning og mig, saaledes Edv. Brandes, men uden Held.

Som andre kunde jeg selvfølgelig se Staunings svage Sider: Mangel
paa Selvkritik, ingen Ævne til at tage sig selv en Smule overlegent, en
robust, umiddelbar, ikke stærkt bevidst Egoisme; nogen Tilbøjelighed
til stundom at kompensere Mangel paa Tilstrækkelig Aandsstyrke
med lidt for store Ord udadtil. Men alt dette var jo kun hans mange
store Egenskabers Skyggesider. Han som saa mange andre har sine
Dyders Fejl og sine Manglers Fortrin. Jeg, der mangler Lyst til Magt,
kunde ikke lade mig hylde og fejre som Stauning gør det – som noget
selvfølgelig. Jeg kan vanskeligt lade være at beundre andre og udtale

min Anerkendelse, naar jeg synes den er fortjent. Stauning *tænker slet ikke paa* at beundre eller anerkende andre. Uden at have planlagt det gik han paa den naturligste Maade ind i den Personkultus under Valgkampen, som Hedtoft-Hansen gav Stødet til ved sin Valgparole og hvorved noget tilsvarende, med Spekulation i Herosdyrkelse og Massesuggestion, blev fuldstændig umuliggjort *fra anden Side*. Stauning lader sig uden videre og gerne fejre og smigre – uden blot at tænke på, hvor væmmelig Smiger er. Men han har de Egenskaber, Arbejderbevægelsens Fører skulde have netop i den Overgangstid fra ideologisk Agitation til praktisk Realpolitik, som vi har fuldført under hans Ledelse. Selv Arbejder og gammel Fagforeningsmand var han den eneste, der under en Række vanskelige Situationer kunde holde Fagforeninger og politisk Parti saa tæt samlet, som de blev. Den mærkelige Blanding af Snobberi overfor Akademikere og Misundelse og Mistillid til dem, der findes i adskillige Arbejderkredse, kunde slet ikke gøre sig gældende overfor ham. Arbejderne og deres Tillidsmænd følte sig ikke aandeligt underlegne overfor ham, derfor saa' de saa meget stærkere op til ham, fulgte ham lydigt og betroede ham villigt den størst mulige Magt. Og den elskede han, saa helt og udelt som muligt.

Lørdag den 26de havde Stauning Fødselsdag og samlede en privat Vennekreds i sit Hus paa Valeursvej. Af Ministre var kun Steincke og jeg til Stede. I min Tale ved Bordet for Værten, Fødselsdagsbarnet og Sejrrherren holdt jeg mig væsentlig til den overordenlige økonomiske, sociale og kulturelle Betydning af Valget. Danmark maatte og kunne nu, som andre Agrarlande industrialisere, ligesom Industrilandene søger at agrarisere sig. Frihandlen havde, sagde jeg – i Modsætning til Hauge – længe været den ene rigtige og mulige Politik for Danmark, men maatte afløses af et nyt System. Spøgende, som jeg plejer ved saadanne Lejligheder, omtalte jeg Parolen Stauning eller Kaos. Den havde lammet de nazistiske Tendenser, de havde ingen Hitler eller Mussolini at stille op – og jeg gennemgik de andre Partiførere i en saadan tænkt Mulighed under Munterhed ved Bordet. – Steincke talte ogsaa. Han »kunde ikke – sagde han – hamle op med mig i min Ørneflugt« men talte for Resten som sædvanligt mut-vittigt¹⁵ over Teksten: Ave Cæsar, morituri te salutant!¹⁶ Vi alle, sagde han bl.a., saa' straks, hvor god den Idé var: at kalde Rigsdagen ind og sende den hjem igen med det samme. Men idéen fik *Stauning*, allerede i Juli!

Efter Bordet spurgte Stauning mig, om jeg kunde tænke mig at træde tilbage som Minister sammen med Zahle, Hauge, Friis-Skotte og Dahl. Mit Svar var, at det vilde gøre mig ondt da jeg havde Brug for den forestaaende Vinters Rigsdag til Gennemførelse af Folkeskolereformen og til en administrativ Reform af Undervisningen i Mellem- og Realskolen.

Søndag Aften skulde Stauning rejse til Stockholm for at deltage i Festen paa den svenske Statsminister Per Albin Hanssons 50-Aarsdag. Men inden sin Afrejse inspirerede han »Social-Demokraten« til en Artikel Mandag Morgen, hvori alle Rekonstruktionsrygter reduceredes til, at et Par Ministre vilde søge sig en roligere Tilværelse, men at det ikke var sikkert, de fik Lov dertil.

Da Stauning kom hjem Tirsdag Morgen blev der indkaldt til Ministermøde Onsdag (d. 30. Oktbr.) Kl. 3. I Løbet af Dagen blev det dog udsat til Torsdag Kl. 3, og vi socialdemokratiske Ministre fik Anmodning om at samles i Finansministeriet Kl. 2. Stauning var aabenbart under stærkt Pres af de Yngre. Han er ret påvirkelig, men hans klare Hoved i Forening med et sundt Instinkt faar ham, som Regel til at følge Kræfternes rette Parallelogram. I Mødet nævnte han de Vanskeligheder, som havde vist sig paa forskellig Maade, bl.a. ved min Protest mod at gaa nu. Jeg redegjorde paa ny for min Holdning og sagde bl.a., at hvis der ikke forelaa en absolut politisk Nødvendighed mente jeg at have Krav paa at fortsætte til min 70 Aarsdag for de Opgavers Skyld, jeg havde mellem Hænder. Mente man, at jeg var for gammel til at røgte mit Ministerium forsvarligt og vilde lade mig afløse af en yngre Socialdemokrat – hvortil jeg iøvrigt gerne saa Fisker efter min Afgang til Foraaret – vilde jeg foretrække ogsaa at nedlægge mit Folketingsmandat og saa virke Resten af mit Liv ganske frit, men selvfølgelig fuldkommen loyalt, for Partiets Fremgang og Socialismens Sejr.

Ogsaa Dahl, der taler meget sjælden i Ministermøderne, tog Ordet. Efter Indledningen at dømme troede jeg – og vistnok flere – at han vilde slutte med at bede Stauning tage et saadant Hensyn til mit Livs Virksomhed, at jeg fik mit Ønske opfyldt. Men han sluttede med at bede mig bringe det sidste store Offer – en Ytring, han efter Mødet personligt til mig ændrede, idet Ordet »sidste« skulde stryges.

Dahl og jeg har baade før og i vor Ministertid staaet i fortroligt Forhold og udmærket Samarbejde. Jeg har altid anset Dahl for meget klog og fuldt loyal. Hans Ord gjorde Indtryk paa mig, men jeg svarede

kort, at jeg ikke indsaa der forelaa fornøden politisk Begrundelse.

Hauge sagde i ganske faa Ord, at han nu definitivt havde besluttet at gaa (og straks efter Mødet telefonerede han det til Offentliggørelse i »Fyns Social-Demokrat«). Dette vakte nogen Undren. De fleste Ministre mente, at Hauge helst vilde blive og føre Valutaloven endeligt igennem, hvad jeg ogsaa fandt rimeligt og havde udtalt.

Bagefter fortalte Hauge mig, at han før Mødet i en Samtale, Stauning havde søgt, faktisk modtog dennes concilium abeundi¹⁷ og erfarede Efterfølgerens Navn: Skattedirektør Buhl (som dog afslog, da han fik Tilbudet, lige som han havde afslaaet Finansministeriet ved Bramsnæs' Afgang).

Hauges personlige Opfattelse var den, at *han* skulde fjernes først og fremmest for at ogsaa *jeg* naturligt kunde gaa af. Stauning ønskede ikke længere nogen Ligemand ved sin Side. Hauge var meget bitter. »Det har man for et Livs Slid«. »Mohren har gjort osv.«.¹⁸ Det var de gamle Ministre, der i første Linje havde baaret Valgsejren hjem og de kunde da vel ogsaa regere et Stykke Tid endnu. Rekonstruktionen var ikke Vælgernes Ønske. Hauge havde sat sit Stemmestempel over 2000 op i Odense. Han ansaa H. P. Hansen for Hovedmanden i »Camarillaen«, støttet naivt af Bording, men alt andet end naivt af Steincke.

– Efter Hauges korte Erklæring foreslog Steincke, at vi stillede vore Mandater til Staunings Raadighed, men ogsaa med Frihed til, hvis det var muligt, at opfylde mit Ønske, uden Hensyn til andre Medlemmer af Ministeriet. Han var sikkert nogenlunde paa det rene med, hvad Resultatet vilde blive. Stauning tog imod Forslaget, og vi gik til det almindelige Ministermøde, hvor Rekonstruktionen slet ikke blev nævnt. Stauning bad os alle fortsætte vor Administration normalt, og jeg lod om Lørdagen mit Skoleforslag omsende til Ministrene, til Forelæggelse i Statsraad den 11te November og paa Rigsdagen straks efter dens Sammentræden.

Efter Ministermødet havde jeg atter en privat Samtale med Stauning. Han fandt det »ubegribeligt«, at jeg ikke foretrak at gaa nu, men forstod meget vel og erkendte, at jeg var i fuld Arbejdskraft. Det lod sig imidlertid vanskeligt gøre at give Jørg. Jørgensen Trafikministeriet, det var, sagde han nu, langt naturligere, at han blev Undervisningsminister, hvad jeg fuldtud gav Stauning Ret i naar der absolut skulde være Rekonstruktion – skønt baade Stauning og jeg vidste og

han i vor forrige Samtale havde betonet, at der i Partiet vilde være store Betænkkeligheder ved at overgive Folkeskolens Ledelse til en udpræget radikal Grundtvigianer. Stauning vilde nu prøve, om en designeret Undervisningsminister vilde vente et halvt Aar med Udnævnelsen. Vi var dog begge paa det rene med, at dette var usandsynligt, selv om det var muligt for Fisker. Men hvad med Jørg. Jørgensen! Det var efter min Mening langt naturligere at udskyde Rekonstruktionen, hvad »Soc. Dem.« jo havde forberedt med sin Mandagsartikel.

Fredag Aften (d. 1. Novbr.) havde Fru Rita Erichsen, Forlagsboghandler Chr. Erichsens Enke, stort Selskab paa d'Angleterre. Det var en gammel Skik i Huset at samle ledende Socialdemokrater sammen med Familie og private Bekendte hver Gang et nyt Valg havde fundet Sted. Det skete ogsaa efter vort Valgnederlag i December 1926. Nu skulde det være en Sejrsfest.

Efter Bordet traf jeg Stauning og fik en Samtale med ham. Han var nervøs – det er en af de faa Gange jeg har sporet Nervøsitet hos ham – aabenbart som Følge af Vanskelighederne ved Rekonstruktionen. Han meddelte mig, at en Udsættelse af Undervisningsministeriets Besættelse viste sig umulig. De Radikale samlede sig desuden stadig stærkere i Ønsket om Jørg. Jørgensen paa denne Post, Fisker skulde da være Trafikminister. Men Stauning vilde gerne beholde mig i Ministeriet og overvejede nu Oprettelsen af to Stillinger som »konsultative Statsraader«, saaledes hedder det i Sverige, og det betragtes der som meget ærefulde og betydende Poster. Universitetskansler Undén i Upsala er saaledes konsultativ Statsraad i Per Albin Hanssons Regering. Stauning fandt, at det var en god og praktisk Ordning og vilde gerne have Erik Scavenius og mig paa saadanne Poster. Man er da med ved alle Regeringens Beslutninger. Jeg svarede, at det netop var Skoleministeriet jeg gerne vilde beholde endnu en Tid, og jeg tilføjede, at jeg i disse Dage fik mange bekymrede Forespørgsler om de Rygter virkelig var rigtige, der antydede min Afgang. Stauning blev mod Sædvane noget ophidset og sagde, at han havde faaet Brev fra en Skolemand ude i Landet, der gik i modsat Retning. Hvem er det – spurgte jeg. Selvfølgelig får en Minister, der hver Gang han udnævner en Overlærer maa forbigaa fire indstillede, ikke lutter personlige Venner. Stauning slog det imidlertid hen, efter at jeg havde udtalt, at jeg naturligvis vilde tage et Tilbud, der mentes som en usædvanlig Æresbevisning, under

Overvejelse. Jeg havde imidlertid en levende følelse af, at det ikke vilde føre til noget. Munch vilde heller næppe synes om en saadan Ordning.

Samme Aften talte Hans Nielsen med mig. Stauning – sagde han – er i en forfærdelig Sjælekval. Han kan ikke faa Ministeriet rekonstrueret uden Jørg. Jørgensen som Undervisningsminister. Dig kan han ogsaa daarligt slippe, og jeg – fortsatte Hans Nielsen – har sagt til ham, at det gaar heller ikke an. Tænk, sagde jeg til Stauning, hvad Borgbjerg har været for dig baade menneskeligt og politisk. Borgbjerg indtager en saadan Stilling i vort Partis Historie, at hans Ønske maa respekteres. Han bør være Minister paa Livstid, og bliver han Minister uden Portefølje, kan han selvfølgelig sidde saa længe han vil, uden Hensyn til Aldersgrænse. »Ja til Helvede« – svarede Stauning – »det er altsammen sandt.« Hans Nielsen bad nu mig roligt overveje den sidste Ordning: Minister u.P – og uden Aldersgrænse. Jeg paaskønnede Hans Nielsens gode Mening, men tog mit Forbehold. – Hans Nielsen søgte ogsaa en Samtale med min Kone og prøvede at paavirke hende i samme Retning. Hun blev indigneret, ligesom hun blev, da hun i sin Tid hørte, at Stauning havde foreslaaet mig at ombytte Undervisningen med Forsvaret. Min Kone og Stauning er for Resten gode Venner og har i flere Aar været Dus, hvad *hun* ikke, men *han* ganske vist er med mange.

Da vi forlod Selskabet fortalte min Kone mig, at efter Samtalen med mig var Stauning kommet hen til et Bord, hvor hun og Rita Erichsen sad og tillige Komponisten Herman Sandby, Staunings Husbestyrerinde Frk. Augusta Erichsen og hendes Søster Karen Margrete samt Direktør Daugaard-Jensen. Denne sidste havde sammen med Hr. Roger Nielsen været til Møde i amerikansk Klub, der samles paa d'Angleterre. Stauning havde truffet dem og ført dem med ind i Fru Erichsens Selskab.

Han slog sig ned paa en Stol ved dette Kaffebord, mellem Daugaard Jensen og Frk. Karen Margrete Erichsen, og udbrød – uden at se min kone –:

»Hvor er jeg lykkelig, nu er jeg i Aften endelig bleven fri for Borgbjerg!«

Fru Rita blev bleg og rød, de andre blev bestyrte og forlegne. Det kunde forstaas, som om han nu havde faaet Tilsagn af mig om at gaa og var glad derved. Staunings Sidemand Frk. Karen M. Erichsen

hviskede til ham: »Saa Du ikke Fru Borgbjerg, det skulde Du ikke ha' sagt!« – »Nej det var forfærdeligt« – svarede han og sad længe tavs og saa' hen for sig.

Næste Dag søgte Stauning mig og gjorde mig en Undskyldning. Han havde bare ment, at nu slap han for min Politik den Aften og var glad over, at jeg ikke sad ved det Bord. Det *er* som bekendt en af Staunings lykkelige Egenskaber, at han kan slaa sig løs i Selskabslivet og derved rekreere sig fra det politiske Livs Besvær.

Nu slap han ikke, vi talte naturligvis atter Politik. Han havde ført Forhandlinger om sin Plan, men Scavenius vilde ikke. Han vilde prøve endnu en Gang Søndag Formiddag. Der var jo ogsaa den Mulighed, at jeg alene kunde blive »konsultativ Statsraad«. Jeg tænkte: I Grunden vilde dette – naar den politiske Nødvendighed umuliggjorde min Forbliven i Skoleministeriet – være det eneste *effektive* Dementi af Udbrudet ved Kaffebordet paa d'Angleterre. Stauning stod jo saa stærk, at han *kunde*, hvad han *vilde*. Jeg tvivlede imidlertid paa, at der for Alvor vilde blive gjort mig et saadant Tilbud.

I Søndags, mens Stauning forhandlede videre, gik jeg mig en herlig Tur gennem Dyrehaven og Ordrup Krat. Sjælden har jeg set Skoven saa skøn. Bladene har i Aar holdt sig længer end sædvanligt, de straaledede i hvidgult, grøngult, Guld, Bronze og Zinnober. Jeg overvejede endnu en Gang min Stilling og besluttede afgørende enten at fortsætte som Undervisningsminister eller gaa helt ud af Regeringen.

Hen paa Aftenen telefonerede Stauning til mig, at alle Forhandlinger om Scavenius havde været frugtesløse og Alternativet – mig alene som Minister u.P. – havde ikke vundet Tilslutning i en Konference. Stauning havde haft med forskellige Partifæller.

Jeg svarede i fuld Oprigtighed, at med det sidste var jeg tilfreds. Det var *Skolen*, jeg ønskede et Stykke Tid endnu.

Jeg forstod nu helt, at Stauning, saaledes som det hele havde formet sig, ikke ønskede min Forbliven. At den, som det hele nu laa, havde været vanskelig for ham overfor Mænd som Dahl, Hauge og Friis-Skotte indsaa jeg meget vel, og da jeg havde summet mig lidt, nynnede jeg Mallebrokvisen:

Han – nogle vil tænke paa Hauge, han selv paa mig –

han blev til Graven baaren
– mironton, mironton, mirontone –¹⁹
han blev til Graven baaren
af fire Høvedsmænd.

En Højsætning, Stauning al Ære værd!

Inden han sluttede Samtalen med mig, nævnte han, at man havde drøftet den Tanke at foreslaa mig som Teaterchef, naar Andreas Møller som af ham selv bebudet gaar af med denne Sæsons Udgang. Jeg svarede: Aldrig i Livet!

Mandag Eftermiddag forelagde Stauning den ny Ministerliste i vor Rigsdagsgruppe. Derpaa tog han til Kongen. Mandag Aften (4. Novbr.) var hele det gamle Ministerium Staunings Gæster paa Valetsvej. Zahle talte for Stauning og efter Staunings Svar talte jeg for Munch. Jeg mindedes den første Spire til Samarbejdet mellem Socialdemokratiet og De Radikale, plantet af Elna Munch – der deltog i Selskabet hos Stauning – og mig i 1903, to Aar før det radikale Partis officielle Dannelse. Jeg citerede i Anledning af Jørg. Jørgensens Udnævnelse til Kulturminister Grundtvigs Vers fra 1850:

Om hundrede Aar er den danske Bonde
langt bedre oplyst om de bedste Ting
end nu Professorerne om det onde
og om alle Tyskeres Bukkespring.

Hvad der naturligvis ikke gælder L. S.-Bønder m.fl. Men der var jo ogsaa 15 Aar til de 100 Aar er udløbne!

Det samme Citat anførte jeg ved Rector magnificus' Professormiddag i Forgaars – og jeg sagde dér som da jeg tog Afsked med mine Embedsmænd og da jeg Dagen efter forestillede min Efterfølger for dem og som jeg sagde til de Blade, der interviewede mig, at jeg ingen Mand hellere saa paa den Post.

Ved Afskedsmiddagen hos Stauning føjede jeg til, at det ny Ministerium forekom mig *noget* afbleget, men der kunde jo udvikle sig ny markante Personligheder. Folkeligt betegnede det et Fremskridt: 4 Arbejdere, 2 Bønder, 2 Lærere, kun 4 Akademikere og ingen Præst. Dahl havde vist et sjældent Resignationens Heltmod og kunde ikke erstattes af nogen anden Præst.

Jeg bøjede mig for *den politiske Nødvendighed*, der nu forelå, men lagde ikke Skjul paa, at den burde være undgaaet ved Rekonstruktionens Udsættelse. Munch talte i yderst venlige Ord til mig og sagde bl.a., at ingen anden Socialdemokrat havde mindet ham saa meget om Jaurès²⁰ som jeg – hvad der glædede mig, for *han* havde i mange Aar været mit Ideal.

Da vi tog hjem, sagde min Kone – der er meget kritisk, navnlig overfor mig –: Det var en god Tale, du holdt. Dahlgaard – fortsatte hun – havde sagt til hende: *den* kunde kun Borgbjerg holde – med en saadan Overlegenhed!

Vi tog begge tilfredse hjem. *Jeg* har *ikke* svigtet Skolen. Og begge glæder vi os nu til den større Frihed, der vil blive mig til Del. Den skal ogsaa blive anvendt til Arbejde for Skolereformen baade i Rigsdagen og udenfor. Jeg har det sidste Aar deltaget i vel 30 Skolemøder, har Indbydelse til mange endnu og faar vel flere.

– Maaske giver historien Stauning Ret. Maaske var en Fornylelse af Ministeriet heldig derved at yngre Kræfter kommer frem og bag dem en tredje Generation til Vækst og Modning. Jeg selv vil af al min Ævne bidrage til Partiets Fremgang og til et godt Udbytte af de ny Ministres Virksomhed. Også det politiske Samarbejde med Stauning maa fortsættes for Sagens Skyld. Jeg kan dog stadig ikke se, at et halvt Aar eller et Aarstid, f.Eks. til efter næste Landstingsvalg, kunde spille en afgørende Rolle i Spørgsmaalet om de Yngres Avancement. Tænk hvor langsomt vi Ældres har været! I *vor* Ungdom drømte vi end ikke om officielle Stillinger i det nuværende Samfund.

Det gjorde mig ondt, da Stauning i et Interview til »Soc.Dem.« efter Rekonstruktionen, vel irriteret over de Vanskeligheder, han havde mødt, og over Pressens Udnyttelse deraf, udtalte at han allerede efter Valget i 1932 havde den ny Ministerliste i Lommen og allerede nu havde den næste.

Det var ikke videre hensynsfuldt, navnlig ikke overfor de nys udnævnte Ministre, og det var ganske overflødigt. Han stod saa stærkt, at han ikke behøvede at spille med Musklerne for Publikum.

Mig bragte han en *meget* varm Hilsen fra Kongen, med Tak for mit Arbejde i Skole- og Teatersagen. Kongen gentog denne Tak, da jeg i Forgaars var til Afskedsaudiens.

Eftermælet

Det vilde være forloren Beskedenhed, hvis jeg ikke med Glæde opbevarede nogle andre anerkendende Udtalelser ved min Afgang.²¹

Ved Rigsdagsgruppens Velkomst til de ny Ministre og Farvel til de gamle udtalte Folketingets Formand Hans Rasmussen i sin Tale til mig bl.a. sin Beundring for min sidste Valgkampagne og sin Taknemmelighed for de mange Foredrag, jeg som Minister havde holdt Landet over og som i høj Grad havde *mildnet Luften for vort Parti*.

Noget lignende sagde – fra en helt anden Side – Provst *Exner*, der i Gaar besøgte mig for at takke for Udnævnelsen til Medlem af Skoledirektionen for Randers Amt. Min Virksomhed i Skole- og Kirkespørgsmaal, sagde han, havde bidraget *meget* til det sidste Valgresultat.

Saadanne Udtalelser bekræftede for mig, at jeg havde set rigtigt, naar jeg i hele min Undervisningsministertid betragtede det som en Opgave – ved Siden af Lovgivning og Administration – ved Taler og Samtaler ved repræsentative Lejligheder at fjerne de Fordomme overfor Arbejderbevægelsen, Socialdemokrater og Socialisme, der fandtes i saa mange »intellektuelle« Kredse.

Foruden mundtlig Tak fra Teaterchefen har jeg faaet Breve fra en Række Kunstnere ved Teatret: Roose, Svend Gade osv. Johs. Poulsen skriver i Dag til mig bl.a.

De har, af alle de ministre, jeg har arbejdet under, været den, der har haft *mest kendskab* til, *mest forståelse* af og *mest kærlighed* til teatret, og mig forekommer den alderslov, som nu tvinger Dem bort fra teatret, at være *meningsløs*.

Fremtiden

»Politikens« ovennævnte Interview slutter med følgende Spørgsmaal og Svar:

– Agter De ikke at skrive Deres politiske Erindringer? De vil blive *læst*!

– Ja, mange har opfordret mig dertil, meget indtrængende endda, og jeg kunde ogsaa fortælle mange interessante Ting fra de politiske Kulisser i vigtige Situationer. Men alligevel, nej, det vil jeg ikke, *endnu da*! Man føler først Trang til at skrive Erindringer, naar man ikke kan lave Historie selv – og jeg er ikke helt sikker paa, at jeg ikke kan lave historie selv endnu. Rigsdagsmand er jeg jo stadig og Medlem af mit Partis Hovedbesty-

relse, og jeg kan jo nu i højere Grad end før hellige mig Rigsdagsarbejdet. Endelig har jeg da ogsaa stadig baade min Mund og min Pen, og jeg agter at bruge begge Dele!

Straks efter min Afgang som Minister skrev jeg til Redaktør H. P. Sørensen, »Social-Demokraten«, at nu var den Orlov udløbet, som jeg fik for 6½ Aar siden, men skønt Sørensen selv tit havde slaaet paa, at han gjerne vilde have mig tilbage i den gamle Stilling, ønskede jeg ikke dette, men vilde gjerne vende tilbage som *Journalist*, det Hædersnavn, hvormed jeg begyndte min offentlige Virksomhed, selv om jeg ikke ventede at blive overvættets produktiv. Jeg havde jo ogsaa Rigsdagsarbejdet, maaske mine Erindringer og andet at tænke paa.²² Jeg modtog i Dag følgende Svar:

Kære Borgbjerg! Jeg har forelagt din Henvendelse for Kontrolkomiteen, som bad mig takke dig, fordi du ogsaa i Fremtiden vilde stille din Pen til Social-Demokratens Raadighed. – Men dernæst ønsker jeg at sige dig et Par Ord personligt. Jeg vilde have fundet det ganske naturligt og værdifuldt for Bladet, om du var vendt tilbage til din gamle Plads som Social-Demokratens Redaktør – et Standpunkt, som jeg ogsaa fremholdt overfor Kontrolkomiteen. Du selv har ikke ønsket det, og jeg forstaar ogsaa godt, at du nu kan ønske lidt Hvile. – Og naar Forholdene er saaledes, vil jeg blot svare dig, at dit gamle Blad føler og altid vil føle det som en Ære at tælle F. J. Borgbjerg blandt sine Medarbejdere. Og saa haaber jeg og Medarbejderne paa godt Samarbejde med dig som i gamle Dage.

Din hengivne
H. P. Sørensen.²³

Dette mit første Dagbogsforsøg blev til en otte Timers Arbejdsdag. Men det morer mig at mærke, at jeg efter 3 Ugers Valgkamp og et Par Ugers »Rekonstruktion« m.m. stadig kan bruge Pennen – omtrent lige saa hurtigt som i min Ungdom – som det morede mig, da jeg for ikke saa mange Aar siden, allerede et Stykke oppe i 60-Aarene, en Søndag kunde vandre 40 Kilometer i Savoyens Bjerge, bergauf, bergab. Det er rart at stikke en Sonde ind i sig selv en Gang imellem, baade fysisk og aandeligt, for at se, om man endnu er i Form – naar det da viser sig, at man er det.

Det blev i Dag til et Kapitel i mine Erindringer og giver mig næsten Lyst til Fortsættelse – bag ud. Vi faar nu se.

26. November.

Det vil nok ikke gaa saa rask med Fortsættelsen. De tre Uger siden min Afgang har været sprængfyldte med Arbejde: Taler, Artikler, Skolemøder, Udvalg. Det er for Resten aldeles overvældende hvad jeg har modtaget af Tak og Anerkendelse i alle Landets Skoleblade af alle Skolearter.

Min Tale i Folketinget i Gaar Eftermiddags²⁴ kalder *Dagens Nyheder* »vittig, spirituel, arrogant og selvrosende, holdt med blændende Veltalenhed«. – Det er saamænd, i et Modstanderblad, en Ros iskænket til bredfuldt Maal, med den obligate Draabe Malurt i Bægeret. Jeg tror dog ikke Tilhørerne mærkede nogen Selvros. Den fandtes snarere, men ikke uberettiget, hvad jeg udtrykkelig anerkendte, i Christmas Møllers Tale, hvor han selv omtalte sin kraftige Modstand mod Nazisme og Antisemitisme.

Naa, jeg maa vist i dette mit Tilbageblik sætte mig ud over Faren for den Slags Beskyldninger – som jeg ogsaa mindes fra Grundlovsvedtagelsens Tid, da man, fordi jeg i et historisk Tilbageblik ganske simpelt havde refereret mit Initiativ ved et Par Lejligheder, afbildede mig som galende Hane paa Frederik d. 7des Statue.

Man har fra næsten alle politiske Sider altid været meget angst for at anerkende min Virksomhed – en Kompliment maaske. Jeg bør da vist nu ikke selv være for ængstelig, ellers vilde min Historieskrivning hverken blive helt redelig for mig selv eller ærlig overfor Offentligheden. Min Kone har altid bebrejdet mig min Mangel paa en rimelig Ærgerrighed og Forfængelighed, der jo er sociale Dyder, idet de viser at man tillægger sine Medmennesker og deres Bedømmelse Betydning. Jeg har ogsaa været ganske ligeglad med, hvem der fik Æren for en Idé eller for en Sags Gennemførelse, ja har ikke saa sjælden benyttet andres Besiddelse af de nævnte Dyder til at faa Sager gennemført, som jeg interesserede mig for. Men her skal der jo ydes et Bidrag til Historien. Bliver det ensidigt, kan andre korrigere det. En politisk Selvbiografi som denne vilde næppe have Værdi, hvis jeg ikke nævner, hvad jeg selv anser for min Indsats. Min Hukommelse er stadig saadan, at jeg ikke vil begaa væsentlige Fejl i det faktiske. *Belysningen* maa saa den kyndige, kritiske Læser selv bedømme. Lad mig da skrive løs uden for mange Skrupler – nur die Lumpen sind bescheiden.²⁵ Høster

jeg Uta fra alle andre vil jeg i alt Fald vinde Anerkendelse fra een, hvis Dom jeg, grundet paa Erfaringen fra et kvart Aarhundredes Samliv, sætter højest af alle.

Hende være da denne Bog tilegnet.

Politikere, der omtales.

Andersen, Alsing (1893-1962).

Cand.mag., partisekretær. Socialdemokratisk folketingsmedlem fra 1929, gruppeformand 1932-35. Ved ministeriet Stauning-Munchs rekonstruktion 4.11.1935 udnævntes A. til forsvarsminister.

Bording, Kristen (1876-1967).

Gårdejer. Socialdemokratisk folketingsmedlem fra 1920. Landbrugsminister 1924-26 og igen fra 1929 i Stauning-Munch regeringen.

Borgbjerg, F. J. (1866-1936).

Redaktør. B. havde studeret teologi, filosofi og historie og bl.a. opnået et indgående kendskab til Grundtvigs værker. 1892 blev han medlem af Socialdemokratiets hovedbestyrelse og gennemførte de følgende år et fremragende agitationsarbejde. Som folketingsmedlem fra 1898 blev han en af partiets første arbejdskraft. Redaktør af Socialdemokraten 1911-24 og 1926-29. Socialminister 1924-26, undervisningsminister 1929-4. nov. 1935.

Bramsnæs, C. V. (1879-1965).

Cand.polit. Socialdemokratisk landstingsmedlem fra 1918. Finansminister 1924-26 og igen fra 1929. Tilhørte den snævre kreds der forhandlede med Det radikale Venstre om regeringens program og sammensætning. Forlod efter kronedenskræringen i 1933 ministerposten og overtog en direktørstilling i Nationalbanken.

Brandes, Edvard (1847-1931).

Dr.phil., forfatter, redaktør. Sæde i folke- eller landsting størstedelen af perioden 1880-1927. Finansminister i Zahles radikale ministerium 1909-10 og igen 1913-20.

Buhl, Vilhelm (1881-1954).

Cand.jur., direktør. Socialdemokratisk landstingsmedlem fra 1932. (Senere flere ministerposter, derunder statsminister).

Dahl, Peter (1869-1936).

Sognepræst. Socialdemokratisk folketingsmedlem 1913-18, landstingsmedlem fra 1918. Kirkeminister 1924-26 og 1929 til 4. nov. 1935.

Dahlgaard, Bertel (1887-1972).

Cand.polit. Medlem af hovedbestyrelsen for Det radikale Venstres Landsforbund fra 1923. I folketinget fra 1920. Indenrigsminister fra 1929.

Fisker, Niels (1886-1939).

Lærer. Socialdemokratisk folketingsmedlem fra 1924. Regnedes i 30'erne for »forhandlingskunstens mester« og var formidler mellem landbrugets og byerhvervenes interesser. Blev ved regeringsrekonstruktionen i 1935 minister for offentlige arbejder.

Friis-Skotte, J. (1874-1946).

Kontrollør ved DSB. Socialdemokratisk folketingsmedlem fra 1918. Minister for offentlige arbejder 1924-26 og 1929-4. nov. 35. Blev sommeren 1935 udsat for kritik af sølvsnorenes formand, landstingsmand Charles Petersen, p.g.a. arbejdsforholdene i DSB.

Frisch, Hartvig (1893-1950).

Cand.mag., lektor senere professor. Betydelig litterær produktion. Socialdemokratisk folketingsmedlem fra 1926. (Undervisningsminister 1947-50).

Frederiksen, Niels (1874-1951).

Parcellist. Radikalt folketingsmedlem 1913-1934. Mange udvalgsposter. Formand for partiets rigsdagsgruppe 1929-34.

Hansen, H. P. (1872-1953).

Redaktør. Socialdemokratisk folketingsmedlem fra 1913. Havde været medlem af Den store Skolekommission (1919-23). Formand for rigsdagsgruppen 1924-27 og 1929-32. Forsvarsminister 1932/33, derefter finansminister.

Hauge, Christen Nielsen (1870-1940).

Redaktør. Socialdemokratisk folketingsmedlem 1909-10 og igen fra 1913. Indenrigsminister 1924-26. Minister for Handel og Industri 1929-4. nov. 1935, de to sidste år tillige midlertidig minister for Søfart og Fiskeri.

Hedtoft-Hansen, Hans (1903-1955).

Litograf. Assistent i Socialdemokratisk Forbund og sekretær i partiets rigsdagsgruppe 1929-35. Folketingsmedlem fra 1935. (Senere navneforandring til Hedtoft, flere ministerposter derunder statsminister).

Jørgensen, Jørgen (1888-1974).

Landmand. Folketingsmedlem for Det radikale Venstre 1929. Formand for partiets rigsdagsgruppe 1934. Undervisningsminister fra 4. nov. 1935 (– og igen 1957-61). – Se endv. note 2.

Kjærboel, Johannes (1885-1973).

Forbundsformand. Socialdemokratisk folketingsmedlem fra 22. okt. 1935. Handelsminister fra 4. nov. 1935.

Munch, P. (1870-1948).

Dr.phil. Radikalt folketingsmedlem fra 1909. Indenrigsminister i Zahles 1. ministerium 1909-10, forsvarsminister i hans 2. ministerium 1913-20, udenrigsminister i S-R regeringen fra 1929.

Nielsen, Hans (1869-1939).

Redaktør. Socialdemokratisk folketingsmedlem fra 1909. Mange udvalgsposter.

Rasmussen, Lauritz (1862-1941).

Redaktør. Socialdemokratisk folketingsmedlem 1906-10 og 1913-35. Forsvarsminister 1924-26 og 1929-22. 11. 1932, hvor han trak sig tilbage p.g.a. alder.

Scavenius, Erik (1877-1962).

Diplomat. Radikal. Udenrigsminister 1909-10 og 1913-20. Tingvalgt medlem af Landstinget 1918-20 og 1925-27. Til rådighed for udenrigsministeriet til deltagelse i internationale konferencer 1932-37. (Senere udenrigs- og statsminister).

Simonsen, Jesper (1881-1956).

Dommer. Radikalt folketingsmedlem 1929-32. Medlem af Det radikale Venstres Landsforbunds hovedbestyrelse 1919-29 og igen fra 1934.

Stauning, Thorvald (1873-1942).

Forretningsfører (formand) for Socialdemokratiet 1910-39. Folketingsmedlem 1906-1942. Minister 1916-20, statsminister 1924-26 og fra 1929 til sin død.

Steincke, K. K. (1880-1963).

Cand.jur., embedsmand. Socialdemokratisk landstingsmedlem fra 1918. Justitsminister 1924-26, socialminister 1929-4. nov. 1935, derefter atter justitsminister. Gennemførte socialreformen af 1933.

Zahle, C. Th. (1866-1946).

Overretssagfører. Folketingsmedlem 1895-1928, tingvalgt medlem af Landstinget fra 1928. Venstrereformpartiet, Det radikale Venstre.

Stats- og justitsminister 1909-10 og igen 1913-20. Justitsminister 1929-4. nov. 1935.

NOTER

1. Undervisningsministeriets konsulent for folkeskolen og seminarierne, F. C. Kaalund-Jørgensen, var blevet udnævnt af Borgbjerg i 1930. Han havde været formand for det af ministeriet i 1930 nedsatte Skolebogsudvalg (se note 9) og var formand for Udvalget af 1933 til udarbejdelse af læseplaner m.v. for en udvidet undervisning i folkeskolens ældste klasser.
2. Den nyudnævnte undervisningsminister Jørgen Jørgensens egne børn var blevet hjemmeundervist. På grund af J.J.s mange offentlige gøremål var det dog over-

vejende hans kone, der havde taget sig af det. J.J. havde været elev på Vallekilde højskole i Povl Hansens forstandertid og var meget påvirket af de grundtvig-koldske skoletanker.

3. Konvertering af kreditforeningsobligationer til lavere rentefod. Efter besværlige forhandlinger blev nogle begrænsede foranstaltninger gennemført ved lov af 11.5.1935. – Oppositionen havde flertal i Landstinget.
4. C. N. Hauge var handelsminister og C. Th. Zahle justitsminister.
5. F. C. Borgbjergs forslag til ny folkeskolelov blev fremsat 1. gang 10.1.1934 og genfremsat 16.10.1934. Folketingsudvalgets betænkning af 27.4.1935 kom for sent til, at 2. behandlingen kunne finde sted i samlingen 1934/35.

Forslaget indeholdt bl.a. bestemmelser om principielt ens skoleordning for by og land, udvidet timetal og fagkreds i landsbyskolerne, eksamensmellemskolens inkorporering i folkeskolen og oprettelse af en mellemskoleafdeling med flere praktiske fag sigtende mod erhvervslivet. Som et led i bestræbelserne på at ligestille de to mellemskoleafdelinger skulle der kunne indføres 8-årig undervisningspligt på kommunal basis.

Oppositionen stillede sig meget kritisk til de øgede skoleudgifter, lovforslaget ville påføre landkommunerne, og specielt landbopartiet Venstre opfattede lovforslaget som et forsøg fra statens side på at trykke bybefolkningens skole ned over landbefolkningen. – Det skolepolitiske forligsklima var tungere end Borgbjerg fremstiller det.

6. Anordning af 9. marts 1935.
7. Socialdemokratiet og Det radikale Venstre havde tilsammen flertal i Folketinget med 76 mandater. Venstre og Det konservative Folkeparti havde flertal i Landstinget med 41 mandater.
8. F. J. Borgbjergs skolelovgivning var en tretrinsraket til vedtagelse af love på områder, hvor der allerede i Den store Skolekommission (1919-23) var udarbejdet lovforslag. Lovgivningen suppleredes med væsentlige administrativt gennemførte initiativer og reformer.
9. Undervisningsminister Borgbjerg havde den 8. aug. 1930 nedsat et udvalg, der skulle afgive betænkning vedr. en eventuel *revision af skolebøgerne*, for at disse i overensstemmelse med tidens krav kunne give et undervisningsgrundlag, der var præget af videnskabelig, kulturhistorisk og fredsvenlig ånd. Betænkningen udkom i dec. 1933.
10. I Borgbjergs tidlige ungdom var Grundtvig hans store forbillede.
11. Debatten om religionsundervisningen blev et politisk spørgsmål. Efter at »Det kirkelige Udvalg« i juni 1935 havde givet en kirkelig protestbevægelse medhold, tog Stauning før valget 1935 officielt dette til efterretning. K. E. Bugge har i Årbog for Dansk Skolehistorie 1968 behandlet kampen om religionsundervisningen, der startede med en strid mellem Bentzen og Kaper.
12. En nærmere redegørelse for skolebogs-cirkulæret af 1914 – baggrund og perspektiv, er givet af Vagn Skovgaard-Petersen i Festskrift til Johan Hvidtfeldt, Kbh. 1978.
13. Følgende sætninger er overstreget: »Han mente i øvrigt ikke, at Tiden var kommet til Hartvig Frischs Udnævnelse«.

14. Her hentydes sikkert til situationen i Tyskland 1918, da de tyske socialdemokraters leder Friedrich Ebert blev rasende over at hans partifælle Philipp Scheidemann den 9. novb. uden hans billigelse udråbte den tyske republik fra rigsdagsbygningens balkon i Berlin.
15. Måske tysk, mut-willigt = drilagtig.
16. Hil dig Caesar, de der skal dø hilser dig.
17. Råd om at gå af.
18. Der Mohr hat seine Arbeit getan! der Mohr kann gehen. Schillercitat. Die Verschwörung des Fiesco 3,4. Gengives oftest: Moren (negeren) har gjort sin pligt, moren kan gå.
19. Folkeligt fransk omkvæd uden nærmere mening.
20. Jaurès, Leon (1859-1914). Socialist og fredsvæn. Doktor på afhandlingen: »Om de første Grundtræk af tysk Socialisme hos Luther, Kant, Fichte og Hegel«.
21. Her er udeladt nogle aviscitater.
22. Brevet er aftrykt i: H. P. Sørensen: F. J. Borgbjerg, Kbh. 1943, s. 181. Det er skrevet den 4.11.1935 før fratrædelsen om eftermiddagen.
23. Markering i manuskriptet.
24. Borgbjerg holdt en stor skolepolitisk tale ved 1. behandlingen af finansloven den 25. nov. 1935. Den blev hans svanesang som skolemand.
25. Kun pjaltene er beskedne.